

Posudek na disertační práci

Martina LUSTIGOVÁ: Karel Kramář – vůdce národa?
Praha, FF UK, Ústav politologie, srpen 2007, 371 str., Téze 16 str.
Vedoucí práce Doc. Vratislav Doubek, PhD.

Autorka se věnuje svému tématu – politické biografii jednoho z vůdčích osobností české politiky 20. století již od prvních let svého vysokoškolského studia na Ústavu politologie FF UK. Postupně a systematicky pracovala na seminárních pracích k dílčím otázkám, na diplomové práci, věnované Kramářově parlamentní činnosti a jeho projevům – až po předkládanou ucelenou syntézu. Svůj cíl sama charakterizuje v Tézích takto: „Zaměřila jsem se na jeho politický životopis a na představení a analýzu jeho politického myšlení, snažila jsem se postihnout v úplnosti Kramářovu politickou kariéru i proměny jeho politických názorů.“ (str.2)

Pokusila se propojit klasickou historickou politickou biografií – typu „život a dílo“ – s politologickou analýzou. Tomu odpovídá kompozice práce, kde se střídají chronologicky vymezené kapitoly podle jednotlivých úseků Kramářova života s tematickým vymezením klíčových otázek, kolem nichž krystalizovalo jeho „politické myšlení“. Musela se přitom vyrovnat s problémy metody i obtížemi danými charakterem pramenů a literatury. Pokud jde o první cíl, podrobnou biografii, měla sice k dispozici poměrně rozsáhlou bázi starších zpracování – dílčích témat i pokusů o celkový portrét – ale žádná z prací, které uvádí v seznamu použité literatury (str.356-367, spolu s prameny) nepředstavuje podle jejího mínění „objektivní“ zpracování (str. 2 Tézí). Jde o texty žánrově i rozsahem pestré, velmi často hagiografické a nekritické, nebo psané z pozic osobní či ideologické a politické řevnivosti nebo naopak zcela nekriticky a stranicky i osobně vyjadřující obdiv a chválu Kramářově osobnosti. Většina z nich byla také publikována ještě v době Kramářova života, odrážela politickou situaci jeho vstupu do politiky v době před první světovou válkou a ještě do rozpadu mnohonárodnostní habsburské monarchie a nejvíce pak v době první republiky. Orientovat se v stovkách stran těchto textů a zpracovat si kritickou pozici pro vlastní úsudek a analýzu byl jistě pro autorku obtížný úkol. Splnila je se ctí.

Jestliže to platí pro zpracování biografie, pak tím více to bylo nesnadné pro zpracování druhého vyčteného cíle – politického myšlení Karla Kramáře. Pro tuto oblast platí, že nejen dobová literatura, ale i odborná a posteriori psaná historická díla a dílčí studie jsou kontroverzní práce, v nichž se odráží proměny politiky a ideologické atmosféry Československa ve 20. století. Teprve v posledních desetiletích se objevily práce, které alespoň na dílčích tématech Kramářova politického myšlení prohloubily a objektivizovaly starší hodně subjektivní interpretace. Příznačné je, že dříve než z pera českých historiků se objevily práce zahraničních autorů. Především pak byly publikovány nové edice pramenů, zejména korespondence Kramářova i dalších aktérů české politiky, a byl zpřístupněn velký soubor Kramářových projevů v parlamentu – Říšské radě bývalé monarchie Rakouska-Uherska i v poslanecké sněmovně Republiky československé – digitalizací textů a jejich umístěním na webových stránkách rakouské National Bibliothek a Parlamentu České republiky. Autorka mohla tyto texty konfrontovat mnohem efektivněji s jinými záznamy, dobovými edicemi, paměťmi, politickými brožurami atd. A dospět k vyváženému úsudku.

Martina Lustigová i stylisticky velmi obratně využívá pramenných textů kratšími i dlouhými pasážemi citací, které plasticky vyjadřují a podporují její interpretace a závěry. Práce byla připravena i již dříve publikovanými dílčími studiemi, jejichž obsah byl použit v některých kapitolách předkládané disertace. Domnívám se, že tato disertace tak dosahuje po obsahové, metodické i formální – literární – stránce mimořádně kvalitní úrovně. Lze uvítat, že bude, podle informace v Tézích (str.2), brzy publikována v nakladatelství Vyšehrad. Z řečeného vyplývá, že práci hodnotím jako výbornou a plně splňující nároky kladené na disertační práci. Následující

poznámky, k téžím jednotlivých kapitol jsou psány jako podklad pro diskusi při ústní obhajobě disertace.

Devatenáct kapitol práce lze rozdělit na skupiny: za první podle mezníků Kramářova života, za druhé podle převážného zaměření na „historicky“ pojednané části biografie a na „politologické“ analýzy Kramářova politického myšlení a jeho interpretací politického systému (monarchie Rakouska-Uherska resp. první Republiky československé) v nichž působil. Podle prvního kritéria lze odlišit skupinu kapitol v první části práce, kapitoly 1 až 7 a 9, částečně též 12 a 13, podle druhého kritéria pak kapitoly zůstávají zejména ale kapitoly 14-18, které pak logicky ústí do závěrečné syntetické úvahy v kapitola 19 „Karel Kramář – úspěšný nebo neúspěšný politik?“. Zde se také opakuje „otazník“, který autorka umístila již do titulu své práce. Byl či nebyl jako politik úspěšný? Co znamenal Kramář pro české politické dějiny a pro politické myšlení 20. století u nás? Byla dobová fráze, označující jej za „vůdce národa“ oprávněná? Na tyto otázky odpovídá autorka ve svých závěrečích vyváženými úsudky a argumenty – a nikoliv jednoznačně. V celé práci oceňuje výjimečnost Kramářovy osobnosti v českém „malém“ prostředí, jeho nadání a znalosti, získané studiem i pobyty v zahraničí, jeho etická východiska a velkou citlivost a emotivnost, i jeho mezinárodní rozhled a šíři jeho soudů, současně však kriticky posuzuje jeho slabiny v rovině pragmatické a stranické politiky, administrování (či lépe řečeno slovem amerického politického žargonu, „governing“) a politické komunikace s politiky uvnitř jeho politické strany i ze stran ostatních a zvláště opozičních.

V závěrečích Martiny Lustigové, za nimiž stojí velká práce s prameny a metodicky imponující postup analýzy, lze cítit její nechuť k paušálním a schematizujícím úsudkům. Na výše uvedené otázky nechce odpovídat ANO, ANO – ani NE, NE. Čteme-li pozorně každou stránku textu disertace, pak se ale neubráníme dojmu, že přes autorčinu empatii a zjevné sympatie ke Karlu Kramářovi – pozoruhodnému politikovi, také muži a milenci jeho veliké lásky - paní Naděždy (viz zvláště v kapitole 9, ale také 4, 10 – vlastně se tato osobní a intimní sféra Kramářovy biografie promítá více nebo méně *passim* v celé práci) – přes tyto sympatie převládají úsudky velmi kritické: vytýká mu sebestřednost a ješitnost, jeho ambicioznost a pózu ukřivděného, uraženého velikána (srovnej např. str. 56-57 a na mnoha místech jinde, jde o kontinuální postoje v celém Kramářově životě, které Martina Lustigová objektivně postihuje a uvádí), stejně jako emotivnost úsudku a sklon k vytváření politických utopií, nerealizovatelných, velikášských projektů. To se nejvíce projevilo v jeho „ruském snu“ a pokusu získat představitele velmocí a pak i českou veřejnost a politiky pro vojenskou intervenci proti bolševické moci v Rusku v roce 1919 - viz celá kapitola 13, předpoklady k takovému chybnému úsudku vystihla M.L. již v kapitole 10 a 11 v období Kramářova života před první světovou válkou (jeho slovanství a rusofilství) a stručně shrnula do zničujícího úsudku (str. 131 a násl.). Kritické charakteristiky Kramářova „rusofilství“ a „slovanství“ najdeme i v kapitolách pro období války a poválečného vývoje. Autorka svoje kritiky „vyvažuje“ sympatizujícími poznámkami o Kramářově úsudcích v jiných kontextech.

Jenže velikost politického vůdce určuje právě jeho schopnost realisticky posoudit situaci a nalézt adekvátní prostředky ke splnění vytyčených cílů – a zde Karel Kramář zjevně selhal (M-I.- hodnotí zlom v jeho kariéře roku 1919 jako důsledek „osudové chyby“). I ve srovnání s Masarykem či dokonce Benešem a též – z vlastního tábora např. Rašínem. Nadto na chybných předpokladech a iluzích setrval i v další své politické dráze ve 20. a 30. letech, i když lze mu přiznat, že jeho dílejší postřehy a kritické postoje např. o vztahu ruského bolševismu a obnovujícího se útočného nacionalismu německého a vznikajícího nacismu byly správné.

Autorka také upozornila na problém proměny charakteru politických stran obecně v Evropě a také v Rakousku-Uhersku koncem 19. století, kdy Kramář „vstoupil do politiky“ (viz kapitola 6 a zvláště kapitola 8, viz např. str. 93 a násl.). Přejít od „honorářních“ stran k „masovým“ bylo urychleno rozšířením volebního práva. Martina Lustigová akcentovala na několika místech, že Kramář, navzdory tomu, že si uvědomoval důsledky rozšíření volební „masy“ pro oslabení „honorářů“, k nimž původem, bohatstvím, výchovou i názory patřil, rozšíření podporoval jako

sociálně spravedlivou reformu (viz např. s. 75 a násl.). Avšak mnohem méně si uvědomil – on i celé vedení mladočeské strany (a ovšem i staročechů), co nové voličstvo přinese pro nezbytnost proměny organizace politické strany, stylu práce, metod stranické agitace a celého komplexu problému, který lze shrnout pod pojem politologie „politická mobilizace“, a také také klíčový pojem „masy“ v politice. Na tyto potřeby změn nestačilo pouze projevovat (více méně „shora“, paternalisticky) „sociální citění“, ochotu vnímat „sociální otázku“. T.G. Masaryk a realisté odpověděli na tuto „výzvu“ doby svým programem „drobné práce“ a praktickou angažovaností v mnoha rovinách života společnosti tj. „masy“ lidí v jejich každodenním životě. Kramář, ačkoliv také začínal mezi realisty a v jejím užším vedoucím kruhu, nikdy neprojevil zájem o takovou „drobnou práci“, své perspektivy upínal k parlamentní scéně, k vidině sebe jako poslance v Říšské radě (viz výborná kapitola 6 a vyličení volebního roku 1891, a také kapitola 7 „Poslancem v Říšské radě“) a u této orientaci na „reprezentační“ a rétorické funkce vůdčích politiků strany si podržel po celou svou další kariéru. Dokonce i tehdy, když některá pověření, která si změnu politického stylu a větší pochopení pro zájmy a potřeby „mas“ a pro metody jejich získávání vyžadovaly: byl formálně jmenován vydavatelem Času při jeho proměně v deník a byl jedním z družstva majitelů listu – ale o praktické a každodenní vedení listu zájem neměl, to přenechal Herbenovi. Podobně tomu bylo i při důležitém proměně vlastníka a vedení Národních listů, významné bašty mladočeského vlivu od jejich založení: opět se opakovala situace, že jako bohatý člen vedení strany patřil mezi finančníky nového družstva, které list od Grégeů převzalo – ale praktický vliv získal především Rašín, Šis a další. A i když byl znovu po určité době vydavatelem Národních listů, svůj skutečný vliv na linii listu zřejmě neprosazoval.

M.L. věnovala mladočeské žurnalistice málo místa, neboť pracuje zde převážně jen s publikovanými prameny a literaturou (viz s. 102). Asi by prospělo její disertaci, ale i při konečné korektuře připravované knihy, kdyby se inspirovala některými – ovšem tiskem nevydanými – disertacemi, které byly obhájeny v posledním desetiletí v Ustavu českých dejin FF UK, mám na mysli např. práci Luboše Velka o mladočeské straně nebo pro periodika a novináře Sekerovu biografii Gustava Eima). Upozorňuji autorku také na rukopis politické biografie knížete Thuna, českého místodržitele v době punktaří a později i ministerského předsedy monarchie, od Jana Galandauera, knihu, která je založena na několikaletém studiu korespondence a rodinných dokumentů rozsáhlého rodinného archivu Thunů. Byla již přijata do tisku v nakladatelství Paseka a má vyjít do konce tohoto roku.

Kramářova „nechuť“ k „drobné“ práci se projevovala i v nezájmu o „manažérské“ a administrativní stránky činnosti politického vůdce strany, a v době vládní pozice i státu. Ačkoliv se velice zajímal o zahraničně politické otázky jako řečník na půdě parlamentu i jako spisovatel a novinář, zvláště před zahraničním publikem (to mělo svůj význam), když dostal příležitost jako předseda vlády v nepřítomnosti Beneše prakticky budovat od základů ministerstvo zahraničních věcí, podle svědectví mnoha svých spolupracovníků z okruhu zárodečného „Zamini“, v krátkém období, než také odjel do Paříže na mírová jednání jako vedoucí československé delegace, prakticky neudělal nic. Benešovi, který si ovšem nepřál, aby do jeho návratu do Prahy zde vzniklo skutečné ministerstvo s významnými kompetencemi, a chtěl v Praze mít jen jakýsi archiv a prozatímní administrativní bázi pro svoje jednání v Paříži a chtěl si držet rozhodování jako designovaný ministr, včetně otázek personálního vedení budoucího ministastva – počítal s tím, že se bude opírat o své nejbližší spolupracovníky za zahraniční akce –, stávající stav chaosu v Praze přesto vadil natolik, že dokonce intervenoval prostřednictvím Ivana Markoviče, který do Prahy přijel na jakousi inspekcii a přednesl pak Benešovi kritickou zprávu (viz doklady např. v edici korespondence TGM – Beneš z roku 1918-1919, kterou vydal Zdeněk Šolle a M.L. tuto edici také využívá, ale nikoliv v tomto kontextu).

Ostatně už před válkou za působení Kramáře ve Vídni lze vidět obrovský kontrast mezi stylem práce Kramáře a druhého z původní vedoucí „trojky“ realistů, Kaizla (a z mladších politiků mladočechů zvláště Tobolky). Kramář se sice podílel na formulaci koncepce „etapové“ politiky (viz

o tom M. L. na str. 98 a násl.) a na opuštění „frontálního“ neúspěšného prosazování českého historického státního práva, ale zatímco Kaizl realizoval tuto koncepci systematickou podporou „pozic“ českých úředníků v úřadech Vídně (tj. úředníků, kteří se po vzniku ČSR většinou vraceli do Prahy a obsazovali důležitá místa na ministerstvech, tvořili základ „byrokratických elit“), o Kramářově praktické politice v této oblasti nic nevíme, a nejspíše také ani neexistovala, zůstalo u teorie.

Dokonce i v okrajové oblasti Kramářovy kariéry, jeho funkci mecenáše a zakladatele Moderní galerie, se projevuje tento rys Kramářovy osobnosti negativně: Jiří Pešek v jedné své starší studii o složení a osudu některých pozůstalostí významných pražských osobností ukázal na odmítnutí Kramářovo a celého vedení MG jedné takové výtvarně významné pozůstalosti – přijmout ji jako dar – odmítnutí, které bylo motivováno konzervativním vkusem a neporozuměním moderním vývojovým tendencím v umění, ale také zřejmě nedostatečným zájmem Kramáře o „detaily“ každodenního fungování instituce.

Přínosem disertace je pokus M.L. zhodnotit dosud málo posuzovaný vztah Kramářův k nacismu a fašismu. Koncentrovaně se k tomu vyjadřuje v kapitole 18, ale vztahuje se k tomu i kapitola 16 o nacionalismu, a kapitola 15 o vztahu Kramáře k Němcům a jiným národům – jako protějšku k jeho „slovanství“. Martina Lustigová podle mého úsudku právem odmítá nálepku „Kramář-fašista“ a tím spíše „Kramář-rasista“. Jenže - odpovědnost vůdce politické strany, a tím více politika, který má ambice být „vůdcem národa“, přesahuje sféru jeho osobní angažovanosti i názoru a postojů. Jde o to, zda a co udělal Kramář, jako stále ještě uznávaný a ctěný politický vůdce strany národní demokracie proti šíření a propagaci názorů k fašistickým, autoritativním a dokonce i rasistickým ve své straně? Mám zde na mysli rétoriku např. v článkách v Národních listech: v roce 1919 a v první polovině 20. let i později v nich najdeme nejen útoky proti bolševickému teroru (o tom píše M.L. více v kapitole 14) ale též fašismem (hlavně italským) ovlivněné názory latentně antidemokratické a dokonce rasistické – narážky na jména čelných bolševiků a jejich židovský původ i otevřeně antisemitské vývody, blížíci se pozdějším Goebbelsovým útokům na „židobolševiky“ (v takřka bulvární podobě např. u spisovatelky Vikové-Kunčické, ve více „salonní“ a intelektuálně vyšší úrovni argumentace též v revue „mladé generace“ národních demokratů Národní myšlenka, okruhu Ladislava Rašína). S tím souvisí i Kramářovo selhání jako stranického organizátora a klíčového vůdce ve dvacátých letech, a to dokonce i v čele Národních listů - , které se projevilo postupnou ztrátou čestných intelektuálních osobností , které národní demokracie získala v době „koncentrace“ sil a fuze tří občanských stran za války.

Martina Lustigová uvádí takové stráty (Kamil Krofta a jiní) v souvislosti s nástupem Hodáče do vedení strany a vytvoření strany Národní sjednocení ve 30. letech --- ale první příznaky takového vývoje lze objevit již počátkem 20. let, např. v „puči“ proti vedení organizace Mladé generace národní demokracie (odchod Bedřicha Mendla a dalších a jejich náhradou mladými z okruhu krátce poté založené revue Národní myšlenka byl v zřejmé souvislosti právě s antisemitským psaním Národních listů, podobně jako konec spolupráce bartri Čapků s Národními listy). Následoval přesun části moravských národních demokratů v čele s Adolfem Stránským do nově založené Národní strany práce a později, po jejím zániku do národně socialistické strany – a nakonec úpadek intelektuální potence národní demokracie, resp. již Národního sjednocení v polovině 30. let.

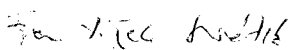
Hodně místa v disertaci věnovala M.L. problému „ruské krise“ (a to podrobnou analýzou knihy stejnojmenného názvu, i četnými pasážemi, které dokládají odmítání ruských revolucí, jak z roku 1905 tak i 1917, a to dokonce Únorové, která svrhla carskou vládu a ovšem mnohem výraznější a emotivní i principiální odsouzení revoluce bolševické) – kapitole 13 a 14, ale vlastně passim v celé druhé polovině disertace. Oprávněně, jde o ústřední téma Kramářovy „diagnozy doby“. Možná, že by se mohla také zamyslet nad tím, proč nejen Kramářova „fantazie“ tj. projekt protibolševické intervence v Rusku, vedené československou armádou dobrovolníků a ve spolupráci s Dohodou i ruskými generály a protibolševickými skupinami uvnitř Ruska, nenašla ani ve světě, ani v

československé veřejnosti ohlas a byla odsouzena předem k nezdaru. A dokonce ani jako produkt politického myšlení, bez ohledu na praktické selhání, nebyla a není předmětem zájmu politologů. Porovnáme-li např. Rusku krizi, klíčovou knihu Karla Kramáře k tomuto problému, s velkým komplexem dobové literatury historiků, sociologů politiky a politologů, ale i filozofů a politiku Evropy a světa z 20. a 30.let, narazíme na významné místo, které v teoretických analýzách „ruského fenomenu“ zaujímá pojem „masa“, „dav“, „masová hnutí“, vesměs pojmy a přístupy, které v Kramářově myšlení nemají teoretický význam, jsou automaticky pojímány jako prosté afekty násilí, „excesů“. Není to také projev nedostatečné pozornosti a nepochopení symptomů „nové doby“, které lze vidět i na Kramářově politice, jak bylo již konstatováno výše? Domnívám se, že lze odvodit, že Karlu Kramářovi navzdory jeho vzdělání a výhodám jeho zámožnosti a volného času pro studium a politickou činnost chyběly předpoklady pro vnímání a následnou analýzu nových projevů politiky „věku extrémů“, jak 20. století pojmenoval historik Erik Hobsbawm. Kramář v tomto smyslu „vřel“ stále v 19. století a selhával při diagnóze symptomů nové doby, případně je pojmenovával jen prvoplánově .

Je náhodné, že se k národní demokracii a Národnímu sjednocení názvy a hesly („Nic než národ!“) hlásí i dnes krajní extremisté pravice a fašizující skupiny neonacistické, a nemá na tom kus odpovědnosti i Kramář, ač nebyl fašistopu ani rasistou? To jsou otázky, které Martina Lustigová podle mého názoru by mohla a snad i měla ještě zvážit při konečné stylizaci knižní podoby své disertace. Sám se kloním k názoru, jistě diskutabilnímu, že v konečném soudu Kramář nebyl ani skutečným vůdcem své strany – a tím méně „vůdcem národa“. Na místě by asi místo ANO i NE bylo jednoznačné NE. Materiál a analýzy, které autorka přinesla ve své disertaci, mne v tomto názoru ještě utvrdily.

Závěrem opakuji své hodnocení – pro oponentský posudek disertace podstatné : disertace Martiny Lustigové je práce vynikající a splňuje všechny nároky doktorské disertace PhD.

V Praze, 27.9.2007

PhDr. František Svátek